

odmev v novi ulični razstavi ZAC in MNZC z navijaškim naslovom *Cele, Cele* (avtorja Borut Batagelj, Urška Ženko). Otvoritve so se seveda udeležili rokometaši RK Celje Pivovarna Laško, ki je bil tudi partner razstave.

Junija 2017 je arhiv na Krekovem trgu pripravil panojsko predstavitev petindvajsetletnega dela uveljavljenega fotografa Edija Einspielerja (Fotografska agencija Sherpa) z naslovom *V iskanju zdravega duha in telesa*, ki je prva v nizu razstav, ki povezujejo pojme Fotograf – trenutek – zgodovina (avtor Borut Batagelj). Skozi Einspielerjev objektiv se zrcali zgodovina, kar razbiramo tako skozi motive kot tehnološki razvoj fotografije. Izbor šestnajstih fotografij z mejnima letnicama 1992 in 2017 je bil bolj kot ne naključen, saj fotograf mesečno posname po nekaj tisoč fotografij. V veliki meri je izbor prikazal prevladujoče motive, ki jih fotograf tekoče dokumentira – to so športni prizori, prizori koncertov in plesnih prireditev, pa tudi ostalih dogodkov, ki zaznamujejo naš čas in prostor.

Leta 2017 je slavil jubilejno 50. ponovitev Mednarodni obrtni sejem (MOS), ki je svoja vrata za eno leto zaprl 17. septembra, del sejemskega mestnega utripa pa je bila tudi naša razstava *Vse za obrt, obrt za vse* (avtor Jože Kranjec), ki je nastala v partnerstvu z družbo Celjski sejem, na ogled pa je bila na dveh lokacijah – na Stanetovi ulici v središču mesta in Celjskem sejmu. Na razstavi smo se lahko sprehodili po pestri sejmski preteklosti od skromnih začetkov obrtnega sejma na stadionu Kladivar, preko gradnje modernega športno rekreacijskega in sejemskega kompleksa Golovec in vrhunca sejemske dejavnosti pa vse do opaznega usihanja tovrstnih prireditev v zadnjih letih.

Iz zapisanega lahko povzamemo, da smo v ZAC v zadnjih letih znali izkoristiti priložnost za promocijo, ki nam jo ponuja mesto, ko nam posodi razstavne panoje in nas povabi na najprometnejše ulice in trge, kjer lahko s svojimi vsebinami dosežemo tisoče in tisoče ljudi. S tem sodelovanjem pridobivamo oboji – mesto dobi zanimivo in kakovostno obogatitev svoje turistične ponudbe, arhiv pa možnost, da svojo dejavnost predstavi kar najširšemu krogu ljudi ter pridobi prihodnje uporabnike ali donatorje gradiva. Zlasti slednje skušamo spodbuditi tudi s pripravo številnih drugih akcij, s katerimi ljudi pripravimo do tega, da pregledajo svoje omare in podstrešja ter pobrskaajo za starimi pisanimi spomini, ki nato v arhivu dobijo nov kontekst in postanejo gradniki mozaika naše skupne preteklosti. S to uspešno prakso gostovanja na celjskih ulicah in trgih bomo seveda nadaljevali ter Celjane in obiskovalce še naprej seznanjali z mestno zgodovino in poslanstvom Zgodovinskega arhiva Celje.

Aleksander Žižek

Avtorja razstave Borut Batagelj in Urška Ženko s celjskimi rokometaši in podžupanjo Darjo Turk

»Frnaža« – mesto v malem Razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, 2017

Razstava z naslovom *»Frnaža« – mesto v malem* je zadnji prispevek *Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici* k praznovanju 70. obletnice Nove Gorice. Prikazuje preteklost nekoč mogočne stavbe opekarne v Novi Gorici, znane kot *»frnaža«*, ki je bila ob nastajanju mesta središče vsega dogajanja. Nastala je s podporo Mestne občine Nova Gorica in Krajevne skupnosti Nova Gorica.

V nagovoru na odprtju razstave, dne 9. 10. 2017, se je Jurij Rosa skupaj z Metko Nusdorfer Vuksanović, soavtorico razstave, sprehodil od ideje do postavitve razstave:

Zelena dvorana Mestne občine Nova Gorica, 6. malega travna 2016. Sestanek ljudi, ki so začeli razmišljati o dogajanju v jubilejnem letu mesta.

Povabljen je bil tudi Pokrajinski arhiv. Kaj bi ponudili mestu za 70. rojstni dan? Utrnila se je misel: »frnaža«. »Frnaža«, seveda! – dobra ideja! Saj smo že večkrat govorili o njej, spomini nanjo so med starejšimi ljudmi še živi. Skrivnostna zgodovinska stavba, skorajda »ikona« poldruga desetletja v nastajajočem mestu. Hvaljena in povzdigovana, a tudi grajana in preklinjana. Z mnogimi resnimi in humornimi zgodbami, tudi takimi za črno kroniko. Tu pa tam smo o njej kaj prebrali v časopisju ali knjigah, se občasno srečali s kakšnim dokumentom pri arhivskem delu. Toda »frnaže« se ni še nihče sistematično lotil. Velik izziv!

Arhivski fondi in zbirke so klicali po natančnem pregledovanju. Nekateri zelo obsežni, a ne dovolj obdelani in podrobneje popisani.

Stran za stranjo smo obračali izvode časopisov Nova Gorica in Primorske novice. Vabili smo posameznike, da bi nam povedali kaj posebnega in zanimivega. Nekateri so se odzvali. Iskali smo fotografije še drugod in našli smo jih. Tako je počasi začela zoreti zasnova razstave.

Leta 1922 zgrajena poslopja so žgala in sušila opeko zagotovo do druge svetovne vojne, menda tudi še do leta 1944. Nazadnje so bila last družbe SAME (Società Anonima Materiali Edilizzi di Venezia). Mere kažejo na razsežnost opekarniških prostorov: 125 metrov dolžine in 20 metrov širine osrednje stavbe s podaljškomo v osi stavbe 50 metrov proti severu, dobrih 50 metrov visok dimnik (tedaj največji na Goriškem), 10 metrov široke sušilnice. Po vojni je ostalo na daleč prepoznavno, opuščeno poslopje, ki je bilo eno redkih na močvirnati ravnici, predvideni za gradnjo nove Gorice. Leta 1948 je bila »frnaža« poddržavljena. V upravljanje so jo dobila gradbena podjetja, ki so gradila Novo Gorico, zadnje med njimi je bilo Splošno gradbeno podjetje Gorica.

Kaj vse so nam odkrivali pisni in slikovni dokumenti, članki in pričevanja! Odstirale so se nam podobe »frnaže« od izhodiščnega leta 1947 dalje. O velikih in zračnih prostorih za brigadirje s spalnicami, kuhinjo, delavnicami in prostori za prosti čas. Razgrinjali in preučevali smo načrte za preureditve prostorov in njihove uporabnike. Fotografije so nam kazale poslopja, pročelje, streho, dimnik in okolico z različnih strani, ljudi, ki so pozirali za spominski posnetek, pa tudi zanimive posnetke iz notranjosti. Dokumenti so sporočali, da so se tukaj zbirali naborniki in mladina za predvojaško vzgojo. Dan za dnem se nam je počasi zaokrožal seznam trgovin in poslovalnic, obrtnih delavnic, društev in organizacij, ki so imele v »frnaži« svoje zatočišče: čevljarska delavnica, mesnica, menza in restavracija, celo trgovina z imenom Standa, podjetje za izdelavo ženske konfekcije, poslovalnica trgovskega podjetja Voće Zagreb, brivec Mirko Plahuta, frizerka Justina Ravbar, slaščičarja Arif Arifi in Feim Muaremi, javna tržnica za pridelke okoliških kmetovalcev, prosvetno društvo s knjižnico in čitalnico, glasbeno šolo in pevskim zborom /.../ Ne bom vseh našteval – našli jih boste na panojih.

Lepo število družin in posameznikov si je v »frnaži« začasno uredilo tudi svoja stanovanja. Tam je bilo kulturno in družabno stičišče mestnih prebivalcev in gostov. Poleg vsega pa je bil teren s staro opekarno še prirodno zbirališče mestnih otrok in mladine, ki so v njenih koticah poiskali priložnosti za svoja srečevanja in igre.

To središče nastajajočega mesta so prvi prebivalci in medijski poročevalci hudomušno imenovali kar »palača narodov« ali pa »veleblagovnica«, za bivajoče v stanovanjih pa kar »karantena«. Prav zaradi vsega, kar je »frnaža« sprejela pod svoj krov, se nam je utrnil naslov, kakršnega nosi razstava.

Mnoge zgodbe in svojstvene oznake spremljajo njeno zgodovino. Nekatere presenetljive, s humorjem prežete, a tudi osupljive, težke, boleče.

Recimo spomin na jedilnike brigadirjev: dobra hrana, obilne porcije, boljša in obilnejša kot marsikje doma. Pa zgodba o enem samem hladilniku v »fr-

naži« za vse prebivalstvo tedanje Nove Gorice leta 1952. Zopet druga, kako je gost dobil na mizo krožnik, na katerem je bilo ne do konca zaužito kosilo kuharja. Pa pripoved pričevalca o mikavnih flaškonih s sirupom malinovca in mente v skladišču gostišča, ki si ga je novogoriška mladež, ki je tam okrog stikala, občasno na skrivaj privoščila, ne da bi jih kdaj zasačili. Ali pa tista pikantna iz leta 1956, »da bodo žene plačale delavcem napitnino, ko bodo podirali njen »Bakhov tempelj« – restavracijo, da pa bo večina njenih prebivalcev ob stanovanje – miši, podgane, ščurki itd.«.

Neprimerne, skorajda obupne higienske razmere, škodljivci, izbruhi nalezljivih bolezni, občasna razdejanja, požar in še druge pomanjkljivosti, vse to je spremljalo to znamenito stavbo. Številni so zapisi o bednih stanovanjskih razmerah, o zdravju škodljivih in skrajno zanemarjenih prostorih, o stanovalcih in njihovem boju, da bi dočakali dan in uro, ko jim bo posvetila drugačna luč dostojnejšega doma.

Inšpekcijske službe so imele veliko dela s »frnažo«.

S čim vse ni bila ozmerjana ta stavba: »stara in zasteničena opekarna, ki je okužila tudi najnovejše bloke«, prostor, kjer te radi »ofrnažijo«, »farma za rejo podgan«, »ta brlog ni za ljudi – stara, sprhnela »frnaža«.

Kljub vsemu je bila za mlado mesto skoraj zgodovinskega pomena, a je bilo kmalu jasno, da so ji leta šteta. Prostori in dejavnosti v njih niti zdaleč niso ustrezali zakonskim, higienskim in estetskim merilom. Stanje stavbe se je tako poslabšalo, da je sčasoma postala nevarna za uporabnike in mimoideče. Poslopje je ob rastočih novogradnjah in oblikovanju sodobne mestne podobe ostajalo mestu v breme in kazilo njegovo podobo. Morala je dati prostor sodobnejšim zgradbam, ki jih je predvideval urbanistični načrt. Postopoma je dozorela odločitev o rušenju stavbe po posameznih fazah. Najprej so leta 1957 podrli dimnik, naslednje leto del sušilnic v bližini gradbišča trgovske šole, leta 1963 severni trakt, med leti 1964 in 1966 pa še vzhodni in zahodni trakt. Sklep o rušenju zadnjega dela »frnaže« je bil sprejet šele avgusta 1966.

Naša zgodba pa še ni zaključena. Kljub vsem prizadevanjem ostane še ne do konca pojasnjena uganka, kdaj je bila odstranjena zadnja opeka in dokončni izbris stare opekarne z zemeljskega površja. Ali se je to zgodilo proti koncu leta 1966 ali pa se je morda to zavleklo še v naslednja leta, nismo uspeli odkriti. Zbrano gradivo nam za zdaj še ne da odgovora. Kdo bo zaprl še to poglavje?

Stavba na Erjavčevi 4, kjer se nahajamo in ki so jo preurejeno odprli 7. septembra 1979, ni edini ostanek znamenite »frnaže«, ki ob zunanji prepoznavnosti spominja na nekdanjo opekarno tudi z imenom galerije. V mestu in okolici je prisotna tudi simbolno, saj so njene opeke vgrajene v nekatere javne in zasebne stavbe (med drugim so opeke z dimnika »frnaže« uporabili pri gradnji postojanke Kekec na sv. Katarini).

Razstavno gradivo je postavljeno na 24 panojih po časovnem zaporedju. Podobe »frnaže« v preteklosti so razvidne pretežno iz spisovnih dokumentov, tehnične dokumentacije, fotografij in razglednic, ki jih v svojih fondih in zbirkah hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, pomemben delež pa prispevajo tudi fotografije iz zbirk Goriškega muzeja, Muzeja novejše zgodovine Slovenije in nekaterih zasebnikov. Razstavno gradivo dopolnjujejo časopisni članki in dragocena spominska pričevanja posameznikov, ki so »frnažo« doživeli ali o njej slišali pripovedovati svojce.

Razstavo spremlja zgibanka, ki vsebuje nekaj zgodovinskih dejstev o opekarni in opis stavbe, besedilo o njenih uporabnikih od leta 1947 do rušenja, njenem stanju in težavah v tem času, o postopnem rušenju in odstranitvi.

Tudi zgibanko sta pripravila Metka Nusdorfer Vuksanović in Jurij Rosa, oblikovanje pa je delo Erika Preglja. Razstava je bila od 9. do 30. 10. 2017 postavljena na ogled v Galeriji »Frnaža« v Novi Gorici, od tam se bo selila v avlo novogoriške mestne hiše in nato v preddverje novogoriškega arhiva.

Ivanka Uršič

Sredi goriške ravnice, na kateri so leta 1947 začeli graditi Novo Gorico, je stala leta 1922 zgrajena opekarna. Foto atelje Pavšič - Zavadlav, Solkan.

Podiranje strehe vzhodnega trakta opekarne, pogled z avtobusne postaje, 1964. PANG 583, a. e. 146/1.